

مبايعه‌نامه‌ای از عصر کریمخان زند در زنجان

پرستو قاسمی اندرود*

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۷/۴/۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱/۱۵

چکیده

سند مورد مطالعه، مبايعه‌نامه‌ای است قطعی از عهد کریم خان زند که به سال ۱۱۸۰ ق. در زنجان منعقد شده است. در این سند، خریدار شاه ذوالفقار خان، از حاکمان زنجان و فروشندگان، جمعی از مالکان ولایت مزبور می‌باشند. این سند، در هنگام مرمت عمارت ذوالفقاری شهر زنجان، در میان انبوهی از کاغذها شناسائی شد. در متن و حواشی این سند تاریخی، نام اراضی و باغها و همچنین شاهدانی که بر آن مهر تأیید زده‌اند، وجود دارد که در نوع خود و به لحاظ تاریخ اجتماعی، مباحث رجال شناسی و نیز مقوله سندشناسی، بسیار حائز اهمیت می‌باشد.

کلید واژه‌ها:

اسناد تاریخی / قراردادهای زندیان / ذوالفقار خان افشار / عمارت ذوالفقاری / زنجان / ایران

شرح مشخصات سند

این سند طوماری، با مرکب مشکی، بر روی کاغذ کاهی رنگ، در ابعاد ۳۲×۱۲۲ سانتیمتر، با خط نسخ و نستعلیق تنظیم شده است و از جمله اسناد شرعی و عقود قطعی است که در سال ۱۳۸۱، به هنگام عملیات مرمتگری در عمارت ذوالفقاری (متعلق به خاندان ذوالفقاری)، از بناهای قاجاری شهر زنجان - که لای یکی از دیوارها جاسازی شده بود - کشف و به سازمان میراث فرهنگی استان منتقل گردید. سپس به شماره ۹۰۲، در فهرست اشیای تاریخی - فرهنگی به ثبت رسید.

بایع این املاک، محمود بیک، زین العابدین، کربلایی خسرو و آقامحمد، از ولدان مرحوم حاج باقر قمچقایی الاصل ساکن زنجان هستند که گویا از ملاکان منطقه بوده‌اند و زمین‌های ارثیه پدری خود را - که فهرست آن‌ها در سند موجود است - به شاه ذوالفقار خان فروخته‌اند.

معرفی عمارت ذوالفقاری، محل کشف سند مورد مطالعه

در مرکز بافت قدیمی شهر زنجان، مجموعه تاریخی ذوالفقاری واقع شده است. این بنا، در دو طبقه ساخته شده؛ پلان سازه، ایرانی و سبک آن، از بناهای گوتیک اروپا

تأثیر گرفته است. سقف اتاق‌ها، به طرز زیبایی لمبه‌کوبی شده و شامل طرح‌های هندسی است. نمای ساختمان نیز، با آجرهای قالبی و پیشبر مزین شده است. بنا، در تاریخ ۱۳۷۵/۱۲/۲۵ به شماره ۱۸۵۲ به ثبت فهرست آثار ملی رسیده است.

خاندان ذوالفقاری

نیای اعلای این خاندان، ذوالفقار خان متوفای سال ۱۱۹۵ ق. است. ذوالفقار خان افشار، از حاکمان و سرداران عهد کریم خان زند بوده است. (محسن اردبیلی، ۱۳۸۳، صص ۱۱۳-۱۱۶) وی، به واسطه نفوذ، قدرت و تمول خود، داعیه سلطنت داشته است. کریم‌خان، در سال ۱۱۷۶ ق. - که فاتحانه از آذربایجان بازمی‌گشت - حکومت زنجان و سلطان آباد را به وی واگذار کرد. رضاقلی خان هدایت، در تاریخ روضه‌الصفای ناصری، در وقایع سال ۱۱۸۴ ق.، درباره او نوشته است: «ذوالفقار خان افشار - که دلیری بود و لامقدار - در هنگام مراجعت کریم خان زند از سفر آذربایجان، به حسب قابلیت و استعداد، به حکومت خمسه زنجان مفتخر شد و در آن ملک استقلال تمام حاصل کرد و حضرتش، مقبول عوام و خواص گردید.» (هدایت، ۱۳۳۸، ج ۹، ص ۸۳)

نمای بیرونی عمارت ذوالفقاری

بازخوانی سند

هو المالك بالحق

بسم الله الرحمن الرحيم و به ثقتی و یقینی و استعانتی

تیمناً و تبرکاً بذکر من جری بامرہ القلم

یا مالک الملوک لنا انت مقصد

یا ذالجلال ملکک ملک مؤبد

الحمد لله الذی احلّ البیع و الشری و حرّم الغصب و

السحت و الربی و دلّ بحلیه البیع

بایاته الکریم و ظهر حرمة الغصب و السحت من

محکمات ایایه التحريم و الصلوة و السلم الايمان الا

کمالن علی خیر خلقه و افضل رسله محمد و آله و عترته

المعصومین الطیبین الطاهرین اجمعین.

اما بعد، غرض از نوشتن شرعیه الدلالات، بینة

العلامات، صحیحة الغایات، آن است که حاضر شدند به

عالم مجلس شرع مطاع لازم الاتباع الکای خمسہ، عالیقدر

رفیع مقدار محمود بیک و زین العابدین، ولدان مرحوم حاجی

باقر قیچقاتی الاصل، ساکن زنجان، اصالتاً و به موجب

و کالتنامچه که در دست داشتند از جانب زوارت و صلاحیت

(شاه) کربلائی خسرو و آقامحمد، ولدان مرحوم مزبور و بعد

الحضور و وضوح المعرفته اقرار معتبر شرعی و معتد به قلی

نمودند بالطوع والاختیار، من دون اکراه و اجبار، با کمال

صحت حواس و عقل و بدن، به آن که فروختند به مبیعه

لازمة جازمة شرعیه و معاقدة دینیة ملیة اسلامیة، آنچه را

که ذکر نمودند که حق صدق و ملک طلق موروثی پدری

اکثر آن ایتیاعی محمود بیک بود و تا حین ورود و وقوع

این مبیعه شرعیه، در ید تصرف دخولاً تملک خود داشتند

و آن، عبارت است از همگی و تمامی قطعات مفصله ذیل

که قدر قفیز^۱ آن در تحت هریک مشخص شده و حدود

آن‌ها در بنچاقات قلمی شده و آن‌ها که بنچاق نداشت، حد

آن در همین نوشته قلمی شده، واقعات تحت انهار و قنوات

قصبه زنجان از بابت رودآب تحت انهار مفصله؛

با جمیع لوازم شرعیه و لواحق ملیه، من المضافات و

المنسوبات و المرسومات و المنضمات و الملحقات و حقا به

و مزروع و آباد و خرابه، علی الرسم القدیم و وضع المتعارف

سواء اسمی او لم یسم و کتب او لم یکتب و ذکر او لم

یذکر، به بندگان عالیجاه معلا جایگاه حشمت و عظمت

دستگاه، مناعت و ابهت انتباه، ذوالفقارخانا - دام اقباله

العالی - مبلغ معین و ثمن قدره و مقداره مبلغ (۸ تومان

و ۸۵۰۰ دینار) پانصد دینار تبریزی (ذری؟) نصفه توصی

له و تأکید الاصل مبلغ ۴۰ تومان و ۴۲۵۰ دینار تبریزی به

سهم عقد مبیعه مشروعه ملیه، جاری و واقع شد و صیغه

مبیعه فیما بین ایشان بر قانون شریعت غراً صدور و جریان

یافت و در حین وقوع صیغه بیع، آقامحمد مزبور فوق و

خود اصالتاً به نهج مزبور فوق، اقرار و صیغه وقوع یافت

و اسقاط کل خیارات لا سیما خیار غبن و عین بماغبین آن

را مفروباً به قبول الطرفین، به مقدار هشتاد من تبریز غله،

صلح شرعی نمودند و صیغه بیع و صلح فیما بین ایشان علی

اصطلاح (المتدا...ین؟) بندگان عالیجاه معظم الیه و بایعون

مسطورون، جاری و واقع شد و وجه مبیعه، به تمام و کمال

از ید مشتری معظم الیه، واصل و عاید بایعون گردید. در ازای

هریک از مبیعات مسطوره مساوی اوراقیمه یا به وقوف اهل

خبره و تقویم ایشان درک شرعی داشتند. بایعون مذکورون

فوق، از بابت ملک خانقاه تحت ناحیه که ملک متصرف

فیه بایعون است که هرگاه هریک از مبیعات مسطوره فوق

کلاً، بعضاً، عیناً او منفعتاً، یوماً من الایام او عاماً من الاعوام

به استحقاق غیر شرعاً مخرج گردد، از بابت خانقاه تنخواه

او را بندگان عالیجاه معظم الیه متصرف گردد. اکنون و بعد

هذا با بندگان عالیجاه سابق الذکر راست تصرف مالکانه

در آن کتصرف الماک فی املاکهم و ذوی الحقوق فی

حقوقهم و ذوی الایدی فی ایدیههم متی اراد و کیف شاء و

کان ذالک، فی شهر شعبان المعظم من شهر العریبه سنه

ثمانین و مائه بعد الف من الهجرة النبویه علی هاجرهما الف

الف ثناء و تحیه. (مهر مربع شکل با خط نستعلیق: عبده

محمود ۱۱۸۰ق.)؛ مهر مربع شکل با خط نستعلیق: یا امام

زین العابدین؛ مهر بیضی شکل با خط نستعلیق: پیرو آل

محمد، خرد (۱۱۷۰)؛ مهر مربع شکل با خط نستعلیق: اللهم

صل علی محمد. آل محمد (۱۱۷۰ق.)

۴۸ تومان و (۶) دینار (۳ قران و ده شاهی)

زمین احمد بیگ در فساج (فانج) ۲۰ قفیز ۱ تومان و ۵۰۰۰ دینار (۵ قران)	زمین باقر تحت ایضاً ۴ قفیز ۸۰۰۰ دینار (۸ قران)	زمین آقاویردی نهر پرداب که شمالیاً به رودخانه منتهی (مجری) است ۳ قفیز ۵ هزار دینار (۵ قران)	زمین الله‌قلی تحت نهر داهین (دامین) ۷ قفیز ۱ تومان
زمین مشهدی دینمحمد تحت ایضاً دو قطعه ۱۰ قفیز ۱ تومان و ۴۰۰۰ دینار (۴ قران)	زمین حاجی عاشور تحت ایضاً ۱۰ قفیز ۱ تومان و ۴۰۰۰ دینار (۴ قران)	زمین ورثه طیب و خان بابا تحت جولین (تولینی) ۳ قطعه ۱۱ تومان و ۲۰۰۰ دینار (۲ قران)	زمین باقر تحت بهارخان ۹ قفیز ۹۰۰۰ دینار (۹ قران)
زمین نعیم تحت نهر مزبور ۹ قفیز ۱ تومان و ۳۵۰۰ دینار (۳ قران و ۱۰ شاهی)	زمین حاجی بوداق تحت ایضاً ۱۵ قفیز ۲ تومان	زمین حاجی مولای تحت قاسم‌آباد ۱۷ قفیز ۳ تومان	زمین حاجی محمدحسین تحت قاسم‌آباد ۵ قفیز ۷ هزار دینار (۷ قران)
زمین الله‌قلی تحت ایضاً ۹ قفیز ۱ تومان و ۳۵۰۰ دینار (۳ قران و ۱۰ شاهی)	زمین حاجی طاهر تحت ایضاً ۱۹ قفیز ۲ تومان و ۳۰۰۰ دینار (۳ قران)	زمین ایمان تحت ایضاً ۱۶ قفیز ۲ تومان و ۵۰۰۰ دینار (۵ قران)	زمین حاجی سلیم تحت ایضاً ۱۷ قفیز ۱ تومان و ۵۰۰۰ دینار (۵ قران)
زمین ایضاً تحت ایضاً ۹ قفیز ۶۰۰۰ دینار (۶ قران)	چم حیدری تحت ایضاً مشترک با گلمحمد صالح ۱ تومان	زمین الله‌قلی تحت نهر ربوقین ۳ تومان	زمین باقر تحت نهر دولابار (۷ قفیز ...) ۱ تومان
زمین دینمحمد تحت ایضاً ورود به زمین گلمحمد شرقیاً و غربیاً ۱۴ قفیز (شاید یک تومان ...؟)	زمین الله‌قلی تحت ایضاً ۹ قفیز ۹۰۰۰ دینار (۹ قران)	زمین حاجی محمد حسین تحت قاسم‌آباد ۵ قفیز ۳۰۰۰ دینار (۳ قران)	زمین کربلایی سعید تحت ..... قطعه ۲ تومان و ۵۰۰۰ دینار (۵ قران)
زمین زمان خان تحت گلچین ^۱ قطعه ۸ هزار دینار (۸ قران)	زمین آقای ویردی مشترک با حاجی طاهر تحت پرداب ۱ قطعه ۱ تومان	زمین علی اکبر مکاری ۱ قطعه ۱ تومان و ۲ هزار و ۵۰۰ دینار	زمین حاجی شکر دولابار محدود بر حاجی بابا رضا شرقیاً و به زمین خانمحمد غربیاً و به رودخانه شمالیاً ۸ قفیز ۱ تومان
زمین حاجی عاشور تحت نهر داهین (دامین) قطعه ۱ تومان و ۸ هزار دینار (۸ قران)	زمین باقر تحت نهر دولابار حدود زمین نظر محمد شرقیاً به زمین میرزا نصیر غربیاً و به زمین آخوند قلیاً ۴ قفیز ۳ هزار دینار (۳ قران)	زمین کربلایی احمد خان در دولابار قطعه ۱ تومان و ۲ هزار دینار (۲ قران)	زمین کربلایی آقا تحت نهر گلچین قطعه ۱ تومان و ۵ هزار دینار (۵ قران)
مهر: افروض امری الی الله عبده محمد الحسنی سنه ۱۱۷۱ از بابت قنوات در تحت قنوات مفصله ۲۲ تومان ۱۵۰۰ دینار (۱ قران و ده شاهی)	البیاض الصحیح صحیح است. ۲۲ تومان ۱۵۰۰ دینار (۱ قران و ده شاهی)	زمین حسینی معه برادران تحت ایضاً قطعه ۲ تومان و ۶۰۰۰ دینار (۶ قران)	زمین حاجی عاشور تحت ایضاً قطعه ۷۵۰۰ دینار (۷ قران و ۱۰ شاهی)
باغ خاتون تحت بونصر قطعه ۱ تومان و ۵۰۰۰ دینار (۵ قران)	زمین حاجی شریف تحت ایضاً ۲۸ قفیز ۲ تومان و ۸۰۰۰ دینار (۸ قران)	چاله زمین تحت قوشه لر قطعه ۱ تومان	باغ زین العابدین تحت ایضاً قطعه ۲ تومان و ۵۰۰۰ دینار (۵ قران)
فوق نهر ایتبای و ورثه حاجی شریف قطعه ۱ تومان و ۵۰۰۰ دینار (۵ قران)	باغ ملامعه سه دانگ حق ارسیلان قطعه ۲ تومان	از بابت زمین پنجمین تحت ایضاً قطعه ۸ تومان	از بابت خطیب زرتحت ایضاً قطعه ۲ تومان و ۸۰۰۰ دینار (۸ قران)

بازخوانی سجع مهرها در سند خطی سنه ۱۱۸۰ ق.

ردیف	شماره سند	تاریخ سند	تصویر مهر	سجع مهر	نوع خط
۱	۱	۱۱۸۰ ق.		یا امام زین العابدین ۱۱۷۷	نستعلیق
۲	۱	۱۱۸۰ ق.		اللهم صل علی محمد و آل محمد	نستعلیق
۳	۱	۱۱۸۰ ق.		عبدہ محمود ۱۱۸۰	نستعلیق
۴	۱	۱۱۸۰ ق.		پیروال محمد، خسرو ۱۱۱۳؟	نستعلیق
۵	۱	۱۱۸۰ ق.		المتوکل علی الله، عبدہ حاجی بابا ۱۱۷۱	نستعلیق
۶	۱	۱۱۸۰ ق.		عبدہ، محمد اسمعیل الحسینی	نستعلیق
۷	۱	۱۱۸۰ ق.		یا محمد ۱۱۷۷	نسخ
۸	۱	۱۱۸۰ ق.		عبدہ، محمد جعفر ۱۱۱۴؟	نستعلیق
۹	۱	۱۱۸۰ ق.		افوض امری الی الله، عبدہ محمد الحسینی سنه ۱۱۷۱	نستعلیق
۱۰	۱	۱۱۸۰ ق.		المتوکل علی الله الغنی، عبدہ امین علی ۱۱۷۷	نستعلیق
۱۱	۱	۱۱۸۰ ق.		العبد المذنب، محمد میرزا ۱۱۷۱	ثلث

ردیف	شماره سند	تاریخ سند	تصویر مهر	سجع مهر	نوع خط
۱۲	۱	۱۱۸۰ق.		افوض امری الی الله، عبده میرزا ۱۱۷۸	نستعلیق
۱۳	۱	۱۱۸۰ق.		سگ آستان علی، طاهریک	نستعلیق
۱۴	۱	۱۱۸۰ق.		حسین بیگ آل محمد	نستعلیق

سجلات و حواشی سند

۱. و منه الاعانه
بعد الحمدوالصلوة، فقد جرت المبیعة المشروحه
المشروحه و مضت المصالحة الملیة المیمونه
كما فيه لدى ثم اعترف البایعون الطایعون
التابعون بما نمی الیهم بین یدی (مهر: ناخوانا)
۲. بسم الله الرحمن الرحیم
اعترف البایعون الطایعون اصالتاً و وکالتاً بمانمی الیهم
من المبیعة و المصالحة و القبض و الضمان كما
سطرالذین کبیر؟
(مهر: مربع شکل با خط ثلث: العبد المذنب، محمد میرزا
(۱۱۷۱)، مهر: ناخوانا)
۳. مبیعة مسطوره بینهما است که در متن قلمی گردیده
است. العبد
مهر بیضی شکل با خط نستعلیق: افوض امری الی الله.
عبده میرزا (۱۱۷۸)
۴. شهد بما فيه العبد الاقل
مهر مربع شکل با خط نسخ: محمد الحسن الحسینی
۵. اقربما فيه لدى. العبد الاقل (السادات ؟)
مهر مربع شکل با خط نستعلیق: عبده محمد اسمعیل
الحسنی
۶. شهد فيه اقل (السادات ؟)
مهر مربع شکل با خط نستعلیق: عبده جلال الدین الحسنی
(۱۱۷۶)
۷. شهد بما فيه العبد الاقل، محمدرحیم بیگدلی
مهر مربع شکل با خط نستعلیق: (محمدرحیم ؟)
۸. امین علی بیگ کلانتر
مهر بیضی شکل: المتوکل علی الله الغنی، عبده امین
علی (۱۱۷۷)
۹. الشهور محمود
مهر مربع شکل با خط نستعلیق: ... محمود
۱۰. الشهور عالیشان، جعفر سلطان اجل ؟
مهر بیضی شکل با خط نستعلیق: عبده محمد جعفر
(۱۱۱۴؟)
۱۱. عالیمحضر) مصطفی قلی بیگ
مهر مربع شکل با خط نستعلیق: عبده مصطفی قلی
۱۲. الشهور مشهدی ذبیح
مهر مربع شکل با خط نستعلیق: عبده ذبیح
۱۳. محمد بک بیگدلی
مهر مربع شکل با خط نستعلیق: اللهم صل علی محمد
(ناخوانا)
۱۴. آقا کل محمد
مهر مربع شکل با خط نستعلیق: المتوکل علی الله. عبده

کل محمد

۱۵. کربلائی احمدخان

مهر مربع شکل با خط نستعلیق: (المذنب عبده احمد؟)

۱۶. کربلائی حاجی بابا

مهر بیضی شکل با خط نستعلیق: المتوکل علی الله. عبده

حاجی بابا (۱۱۷۱)

۱۷. شهود حاجی محمد طاهر

مهر بیضی شکل با خط نستعلیق: سگ آستان علی، طاهر

است. (۱۱۸۶)

۱۸. شهید بمافیه حاجی طاهر

مهر بیضی شکل با خط نستعلیق: سگ آستان علی، طاهر

است. (۱۱۷۶)

۱۹. حسن بک

مهر مربع شکل با خط نستعلیق: پیرو آل محمد، حسن

۲۰. شهید فیه حاجی شمس خان

مهر بیضی شکل با خط نستعلیق: شمسی خان

۲۱. ذلک لذالک و اما شاهد علی ذلک، العبد الاقل

مهر مربع شکل با خط نسخ: یا محمد (۱۱۷۷)

۲۲. معترف شدند بایعون مفصله متن فوق، بر آن که وجه

مبايعه که مبلغ (۸۰ تومان و ۸۰۰۰ دینار) هشتاد

تومان، هشت هزار دینار تبریزی، به معرفت بندگان

عالیجاه معظم الیه واصل و عاید و کمترینان بر آن که

نص نمودیم. تحریراً فی شهر شعبان المعظم سنه

۱۱۸۰

پی نوشت

۱- قفیز: یکصد و چهل و چهار گز از زمین. (لفتنامه دهخدا)

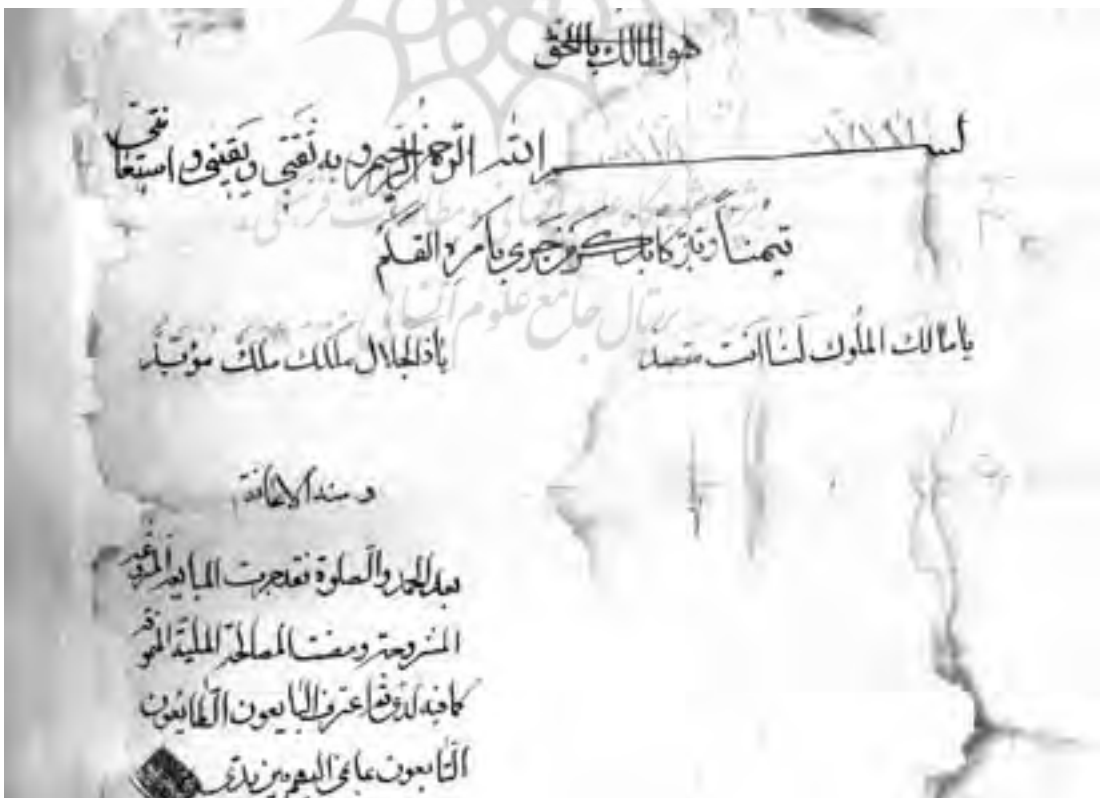
کتابنامه

۱. محسن اردبیلی، یوسف (۱۳۸۳). خاندان‌های حکومتگر زنجان.

فصلنامه فرهنگ زنجان.

۲. هدایت، رضاقلی (۱۳۳۸). تاریخ روضه‌الصفاء. ج ۹. تهران:

خیام.

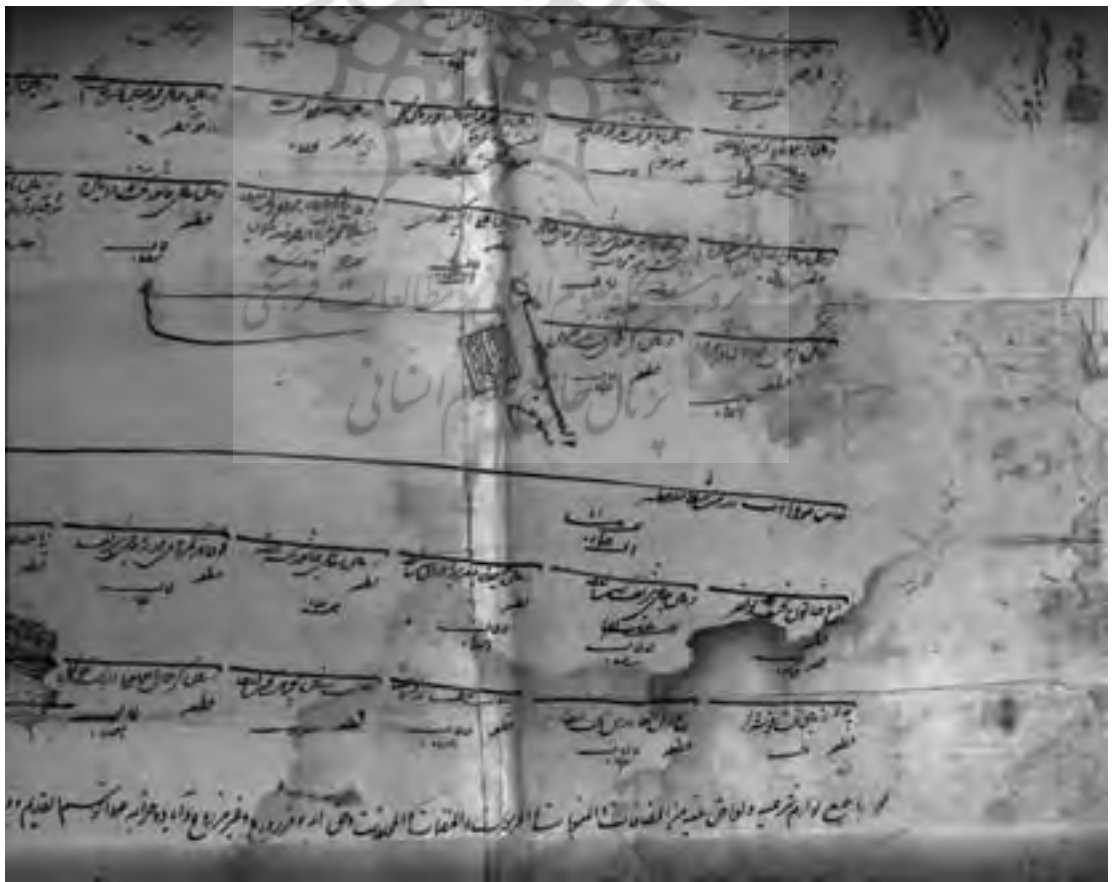
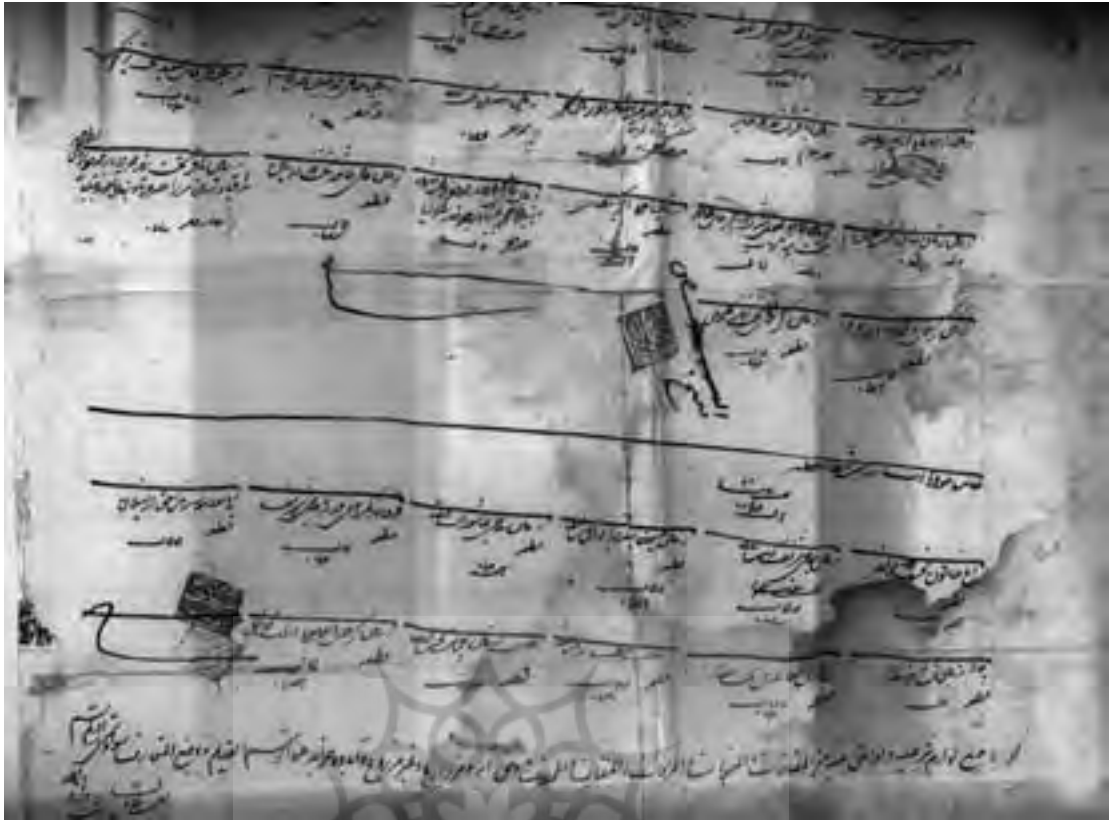

سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان زنجان، شماره ۹۰۲ اشیا تاریخی - فرهنگی